

УДК 94(477):351.862.4 «1937/1943»(094)

Олександр Караулов

аспірант кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

karaulovsanya1994@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2568-6330

ДОКУМЕНТИ РАДЯНСЬКИХ ПРАВО-ОХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ ПРАВОСУДДЯ ПРО «ОЦІНКУ» СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ НКВС У ПЕРІОД ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ

Стаття присвячена огляду та аналізу документальних джерел, що стосуються результатів розслідувань службової діяльності, порушень та злочинів співробітників радянських органів державної безпеки у період Великого терору.

Досліджено процес та специфічні особливості репресій стосовно співробітників органів НКВС. Акцентована увага на трактуванні їхніх злочинів радянськими судовими органами, а також самої судової процедури.

Проаналізовано нормативну базу СРСР у контексті співвідношення конституційних основ «соціалістичної законності» та здійснюваної репресивно-каральної політики органами радянської влади. Зроблена спроба показати імітаційний характер покарання представників каральних органів, оскільки вони несли відповідальність не за масове фізичне знищення великої кількості людей, а за методи роботи, які загрожували іміджу правлячої комуністичної партії. Співробітники органів НКВС стали «заручниками системи», складником якої вони були.

Ключові слова: *радянські органи державної безпеки, НКВС, Великий терор, архівно-кримінальні справи.*

Постановка проблеми. Доба Великого терору все більше привертає увагу науковців у контексті дослідження випадків обвинувачення співробітників радянських органів державної безпеки у порушеннях «соціалістичної законності», тобто проблеми жертв і виконавців Великого терору. З опублікованих документів та наукових досліджень випливає, що радянська влада, цинічно оперуючи поняттям «соціалістична законність», перекладала вину за наслідки терору на його низових виконавців. Партійно-державні керівні органи намагалися довести населенню власну непричетність до надмірної жорстокості репресій, а останні стали результатом викривлення партійної лінії окремими співробітниками НКВС. Ключовою відправною подією, яка дала поштовх до припинення масового терору і пошуків винних у його масштабах, стало прийняття постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства». Це був сигнал про зміну вектора пошуків «ворогів народу».

Аналіз основних досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженню матеріалів розслідування службової діяльності та злочинів співробітників органів державної безпеки СРСР присвячені роботи таких науковців як Н. Шевцова, Т. Вронська, С. Кокін, Д. Россман, Р. Поджур, В. Васильєв, М. Юнге, С. Білоконь, О. Бажан, Л. Бабенко. У структурі Інституту історії України НАН України працює відділ історії державного терору радянської доби, наукові співробітники якого безпосередньо розробляють концептуальні підходи й теоретико-методологічні засади вивчення проблем політичних репресій і Великого терору в радянській Україні. Продовження дослідження порушеної теми є важливим для розуміння внутрішніх законів функціонування тоталітарних режимів, передумов притягнення до відповідальності в недемократичному суспільстві осіб, що були наділені «особливими повноваженнями».

Одним з головних напрямків досліджень роботи згаданого відділу є виявлення і публікація архівних документів. Новим Міжнародним науково-дослідним проектом стала підготовка до видання збірника документів у трьох томах «Відлуння Великого терору. Чекісти на лаві підсудних».

Вийшли друком дві книги: том 1-й і перша книга 2-го тому. Автори-укладачі 1-го тому В. Васильєв, Л. Віола та Р. Подкур включили до нього тексти протоколів і стенограм партійних зборів, оперативних нарад НКВС УРСР та його обласних управлінь, у яких яскраво відображена реакція на початок кадрових чисток в органах держбезпеки. Другий том персоналізує нових жертв і виконавців і присвячений чисткам і репресіям у середовищі чекістів Молдавської АРСР, що входила до складу України.

Не зупиняючись детально на історичному контексті подій Великого терору, зосередимо головну увагу на документальних даних про феномен створення «іншого» іміджу співробітників органів держбезпеки. Й. Сталін хотів здійснити кадрову санацію останніх, щоб усунути найбільш одіозних представників. Однак, попри широке використання у наказі наркома НКВС О. Успенського таких термінів як «порушення революційної законності», «фальсифікація справ», «порушення елементарних процесуальних норм», боротьба з порушниками розглядалася винятково через призму викриття їхньої «контрреволюційної троцькістської і шкідницької діяльності» [11, с. 18]. Згадок про фактичні злочини у наказі помічено не було. Між тим відомості про злочини радянської системи вдало використовували у своїй пропаганді нацисти. Так, у Берліні в 1944 р. видавництвом Націонал-соціалістичної партії була надрукована книга, присвячена проблемі масових розстрілів людей у Вінниці в 1937-1938 рр. [12, с. 11-15].

Результати досліджень. На сьогоднішній день науковці вважають, що найбільший інформаційний потенціал про переслідування і засудження співробітників органів НКВС за злочини, які вони скоїли під час Великого терору, вміщують чотири групи документів:

1) обвинувальні висновки у справах співробітників НКВС; 2) протоколи судових засідань військових трибуналів; 3) вироки, що виносили військові трибунали; 4) ухвали Військової колегії Верховного суду СРСР, які затверджували, змінювали чи відміняли вироки військових трибуналів.

Обвинувальні висновки були підсумком попередніх слідчих дій, службових розслідувань у справах співробітників НКВС. Часто у їх текстах можна зустріти цілі фрагменти, які були сформульовані у постанові на арешт, протоколах допитів і очних ставок. Для обвинувального висновку слідчі органів НКВС і прокуратури мали здійснити велику низку різних слідчих дій упродовж тривалого часу. Цей вид процесуальних документів, як загалом і інших, детально проаналізований у монографії Р. Подкура і В. Ченцова [11].

Найбільш інформативним джерелом є протоколи судових засідань, адже вони передають не лише хід судового слідства та його ключові моменти, але і багато нюансів, що виникали при цьому. У вироках, у свою чергу, компенсуються смислові прогалини протоколів судових засідань, а ухвали Військової колегії Верховного суду СРСР є своєрідним регулятором, що покликаний привести у відповідність до результатів попереднього слідства результати судового розгляду [2, с. 11-13].

В рамках підготовки статті було проаналізовано другий том збірника «Відлуння Великого терору», в якому безпосередньо представлені документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР засуджених за порушення «соціалістичної законності» (обвинувальні висновки, протоколи судових засідань, вироки військових трибуналів, ухвали Військової колегії Верховного суду СРСР). Упорядники збірника виокремили для публікації найбільш характерні й типові документи зі справ наркома внутрішніх справ Молдавської АРСР Івана Широкого та інших співробітників НКВС МАРСР, начальника Дорожно-транспортного відділу ГУДБ НКВС Північно-Донецької залізниці Георгія Кочергинського і його підлеглих, заступника начальника УНКВС по Житомирській області Григорія Гришина-Шенкмана та інших співробітників цього управління, начальника УНКВС по Одеській області Павла Кисельова, його заступника Сергія Гапонова та інших.

Слід відзначити, що опубліковані документи по суті препарують технології терору, дозволяють зрозуміти, які фактори сприяли перетворенню терору у «Великий», дають змогу скласти уявлення про психологію чекістів – виконавців терору. Документи відтворюють обернення соціальних ролей, коли останні опинилися у новій ситуації відносного безсилля на відміну від гарантованого ще донедавна державою всесилля органів держбезпеки. Німецький дослідник Марк Юнге, котрий є автором вступної статті до збірника, якраз застерігає дослідників і читачів щодо специфіки такого виду документів як протоколи судових засідань, до яких треба підходити з позицій критики джерела та аналізу історичного і політичного контексту. Усі протоколи переважно відбивають версію подій, викладену співробітниками каральних органів, що перебували під слідством після Великого терору. Тому, опинившись у ролі жертви, чекісти намагалися «...прикрашати власні дії і, за можливості, звести до мінімуму особисту участь в «ексцесах». Крім цього, підсудні були вкрай зацікавлені заявити про свою лояльність до системи і особисто більшовицьких вождів» [2, с. 8-9]. Другий ризик щодо використання протоколів судових засідань

дослідник бачить в їх «інструменталізації» і впливові з боку сталінської держави. Владна верхівка наприкінці 1930-х рр. використовувала обвинувачення у катуваннях, масових фальсифікаціях справ, необґрунтованих арештах, щоб «покласти одноосібну відповідальність за «перекручення» і «порушення соціалістичної законності» виключно на НКВС і тим самим замаскувати головну роль партії-держави у репресіях» [2, с. 9].

Чекістські «чистки» досягли свого апогею в 1938 р., коли спочатку І. Леплевський, а потім О. Успенський – наркоми НКВС УРСР, вели активну боротьбу з «троцькістами, буржуазними націоналістами, ворогами народу та шпигунами іноземних розвідок, які проникли в органи НКВС», маскуючи процес санації виконавців терору. Загалом, під час «чекістських чисток» було репресовано близько 1250 співробітників наркомату, розстріляно 3-х наркомів внутрішніх справ України. Начальника ДТВ ГУДБ НКВС Північно-Донецької залізниці Г. Кочергинського, начальника УНКВС по Одеській області П. Кисельова було засуджено до вищої міри покарання – розстрілу, заступника начальника УНКВС по Житомирській області Г. Гришина-Шенкмана до позбавлення волі на 10 років у ВТТ. Останнього врятувало від розстрілу те, що його справа не перебувала на контролі Москви, на відміну від справ І. Широкого та Г. Кочергинського. З цього дослідники роблять висновок про безсистемність у переслідуванні порушників соцзаконності (виконавців Великого терору) або ж про навмисне обмеження кола обвинувачених з числа колишніх керівників органів НКВС. Засудженого до 10 років ВТТ С. Гапонова в умовах радянсько-нацистської війни було визнано недоцільним тримати під вартою, тому його направляють на фронт. Однак ще до суду в камері внутрішньої тюрми НКВС УРСР 18 грудня 1938 р. було знайдено мертвим наркома внутрішніх справ Молдавської АРСР І. Широкого, звинуваченого у «вимаганні неправдивих свідчень у арештованих» [2, с. 142]. Про обставини його смерті у процесуальних документах не повідомляється [2, с. 150].

Співробітники НКВС, які обіймали нижчі посади, здебільшого засуджувалися до розстрілів. Як зазначалося в окремих агентурних донесеннях, рядові співробітники обурювалися: «Розстрілюють маленьких людей, а з великими розправляються по-сімейному» [2, с. 44].

Водночас були також, хоч і нечисленні, приклади ухвалення виправдальних вироків. Адже первинний аналіз перебігу судового процесу показує, що все ж обвинувачені мали можливість використовувати окремі елементи права на захист, зокрема, подавати документи для розгляду справи, залучати свідків, виступати, висловлювати власну думку, ставити питання свідкам та учасникам процесу.

Отже, слід відмітити, що співробітники НКВС, опинившись на лаві підсудних, несли відповідальність не за *знищення великої кількості людей*, а за те *як вони це зробили* і в цілому за *методи роботи*, які очевидно вийшли за рамки здорового глузду. Притягнення до відповідальності співробітників НКВС було політичною кампанією, ініційованою партійним керівництвом СРСР. У ході такої кампанії відновлювався контроль партії над органами державної безпеки, які стали «заручниками системи», адже з одного боку ці органи зобов'язані були виконувати незаконні розпорядження, а з другого боку, будучи наділені «особливими повноваженнями», вони залишились винними за наслідки кампаній репресій [12, с. 206].

Засудження виконавців Великого терору супроводжувалося пропагандистською кампанією. Партійно-радянські органи та громадські організації за допомогою засобів масової інформації, усної пропаганди створювали образ «ворога народу», пропагували ідею невідворотного покарання винуватців репресій – співробітників органів НКВС. Для суспільства формувалася *образ нового ворога – «фашистсько-троцькістської» опозиції в збройних силах та НКВС, яка не сприймала радянської влади, ідей пролетарської революції, радянського стилю життя і спричинила терор*. Специфічною рисою, притаманною репресіям в органах НКВС було те, що кадрові зміни в цій системі напряму пов'язувалися з жорстокими внутрішніми чистками – арештами та розстрілами керівників та співробітників наркомату [10, с. 13-14]. Керівники та співробітники НКВС у ході виконання наказів та партійних директив дійсно масово порушували вимоги та приписи радянського законодавства, але вони робилися на догоду вимогам вищого партійного керівництва, яке санкціонувало методи роботи НКВС, культивуючи повну вседозволеність та безкарність.

Водночас декларувалася акцент на тотальній відповідальності чекістів перед комуністичною партією. Проводилася ідея про те, що будь-яке відхилення від лінії партії неминуче призводить до злочинної антирадянської діяльності. Масштаби незаконних арештів, тортур і знущань над арештованими, фальсифікація протоколів допитів набули негативного резонансу, який потребував реагування. Тоді постало питання не лише про кримінальну відповідальність виконавців терору, але й про партійну. Промовистою в цьому сенсі стала фраза секретаря Вінницького обкому Д. Бурченка: «Головною причиною всіх помилок у діяльності органів НКВС є відсутність партійності. Кожен повинен не забувати того, що партія питає за все» [12, с. 173-175].

Переслідування «виконавців» Великого терору характеризується активним розпадом системи так званих «патрон-клієнтських» стосунків, на що звертає увагу Н. Шевцова. Адже захищати співробітників нижчого рангу, які звинувачувались у порушенні «соціалістичної законності», для їхніх керівників ставало небезпечно. Згадана авторка у статті «Кадрові зміни в НКВС Кримської АРСР в 1939-1940 р.» ілюструє це на прикладі справи заступника начальника третього відділу НКВС Криму А. Кенаревського. Останній був засуджений у червні 1939 р. Військовим трибуналом військ НКВС Криму до 10 років ув'язнення за: «Зрадницьку діяльність, що виявилася в невиконанні особливо важливого оперативного завдання з розслідування матеріалів ворожої діяльності колишнього співробітника НКВС Криму Вінса» [16, с. 201-202].

Слід зауважити, що ставлення до співробітників НКВС, які потрапили в зону репресивного впливу, з боку колег було різним, принаймні у зовнішніх проявах, і залежало від мотивів переслідування. До обвинувачених у «контрреволюційних змовах», «троцькістській опозиції» виявляли звичну жорстокість, оскільки йшлося про власне виживання і максимальне дистанціювання від «змовників». До тих співробітників, яких звинувачували у «порушеннях соціалістичної законності», часто виявляли корпоративну солідарність і співчутливе ставлення, а за твердженнями істориків, «іноді виявляли й дива винахідливості, щоб вивести їх з-під удару правосуддя» [2, с. 138]. Атмосфера взаємної недовіри й підозрілості ще більше руйнувала зв'язки всередині цієї корпоративної спільноти.

Вважаємо також за необхідне з'ясувати не лише форми, але й сутність, мотивацію, юридичну обґрунтованість поняття «соціалістична законність» у його застосуванні до співробітників НКВС – виконавців Великого терору. Відразу зазначимо, що в недемократичній країні теза про притягнення до відповідальності з формулюванням «за порушення соціалістичної законності» набуває спотвореного характеру. Коли йдеться про радянське законодавство, варто відзначити, що воно мало фрагментарний характер і не охоплювало всі суспільні відносини, котрі потребували правового регулювання [7, с. 18].

М. Г. Александрова, розглядаючи соціалістичну законність, зазначала, що це поняття є комплексним режимом, до якого входять: 1) вимоги безумовного дотримання законів, незважаючи на посаду чи будь-які інші ознаки особи; 2) реалізація владних функцій держави на основі точного та неухильного виконання законів, за наявності дотримання посадовими особами прав громадян; 3) здійснення державного та громадського нагляду за реалізацією законодавчих актів [14, с. 410]. Поряд з цим, зазначимо, що для радянської доктрини права була характерною ідеологізація поняття «законність». О.В. Мартинов, розглядаючи «соціалістичну законність» зазначає, що в ракурсі ідеологізації, така законність набула «зайво політизований характер». Вчений вважає, що по суті справи, якщо за допомогою дотримання законності не забезпечується політична воля панівного класу, то ні про яку законність не може бути й мови. При цьому законність служить політиці, залежить від неї і визначається нею, в результаті чого, простежується явний суб'єктивізм в забезпеченні і доцільності такої законності. Вона визначається правлячою елітою, яка встановлює законність для захисту і легітимізації своєї влади. Інакше кажучи, це правове обґрунтування прийнятих політичних та інших рішень [8, с. 259]. Ці міркування й характеристики цілком накладаються на уявлення і практичну реалізацію більшовиками власного інструментарію соціалістичної законності.

За своєю суттю законність є демократичним принципом діяльності держави, тому ідеологізація такого поняття є недопустимою. В такому випадку ідеологізація поняття законності призводить до декларативності даної категорії, порушення основних завдань в державному управлінні, а також дає можливість зацікавленим особам на власний розсуд застосовувати й тлумачити встановлені правові норми.

В доктрині права та загальної теорії держави і права, поряд із ідеологічною складовою, законність перебувала у певному постійному науковому розвитку. Як зазначає в своєму дослідженні І.Л. Невзоров, визначення законності в радянській юриспруденції проходило в кілька етапів. Перший період охоплює період з жовтня 1917 року до 1920 року, тобто період «червоного терору». Другий період розпочинається в 1921 році і пов'язаний з переходом держави до нової економічної політики (НЕПу). Повністю ж механізм так званої «соціалістичної законності» сформувався в 1930-ті рр. [9, с. 33].

Постає логічне запитання: як співвіднести ті факти, що в 30-ті роки ХХ ст. відбувалось утвердження концепції соціалістичної законності й одночасно проходили ледь не наймасовіші в історії держави репресії? Питання співвідношення «соціалістичної законності» та репресивно-каральної політики органів радянської влади С. Є. Віцин пояснював, виходячи з того, що судово-слідчу практику 1930-х років не вважали в той час такою, що вступала в протиріччя з законом.

Різноманітні «трійки», особливі наради та ін. заснував не Берія, а вони існували відповідно до чинних тоді законів. Існування в одній площині тодішніх законів та органів позасудової розправи призвели до виходу з під контроль темпу і масштабів репресій. Досить просте і влучне визначення так званих «трійкам НКВС» дав дослідник історії радянських спецслужб, політичної історії ХХ століття Р. Ю. Подкур. Він наголошував, що це позасудові органи, які не передбачали навіть закритого суду. До їх складу входили перший секретар обкому партії, обласний прокурор і начальник обласного управління НКВС [4]. По суті, ці органи позасудової розправи були беззаконням, а по формі вони виглядали законними [5, с. 37]. С. Ю. Чапчиков зазначав, що в радянській Росії поняття «безпека» фактично ототожнювалась із державною безпекою, яке як офіційне поняття було введено в 1934 р. при виникненні в складі НКВС Головного управління державної безпеки. При цьому термін «державна безпека» відображав офіційну точку зору військово-політичного керівництва країни про пріоритет інтересів диктатури пролетаріату перед інтересами громадськості та інтересами особистості («суспільство для держави») [15, с. 30]. По суті прикриття необхідністю забезпечення так званої «державної безпеки» дозволяло законно чинити свавілля над правами людини. Дослідник Ю. П. Єременко зазначає, що стан законності в 30-40-і роки ХХ ст. був досить суперечливим. З одного боку, продовжувався процес її укріплення в господарській, соціально-культурній сферах, а з іншого – репресії та порушення принципів демократії, котрі здійснювались всупереч конституційним положенням [3, с. 47].

У юридичній енциклопедії законність визначається як правовий режим у державі, за якого діяльність державних органів, юридичних і фізичних осіб здійснюється відповідно до вимог закону [17, с. 498]. Таким чином, в сучасному розумінні законність як принцип формування правової держави в радянській державі не просто не діяла, а й не розумілась як така. З огляду на це можна погодитись зі словами, «що упродовж багатьох років у радянській державі законність попіралася, і долю країни, всього народу вершив не закон, а особисті амбіції окремих осіб, переважав підхід з позицій партійно-номенклатурної доцільності, а право та закон займали другорядні позиції [6, с. 209].

Отже, Великий терор не обмежився лише розпавою над невинними особами, досить безжалісним він був і до його виконавців, хоч притягнення до кримінальної відповідальності співробітників НКВС відбувалося без публічного інформування, засекреченості їх покарання.. Великий терор припинився для простих людей, але загалом не припинився як явище, матеріалізувався в інших формах репресивної політики радянської держави. Його інструментом продовжували залишатися органи держбезпеки. Така ситуація демонструє, що може статися у випадку виходу з під контроль органу з комплексом «особливих повноважень» та до яких жаклих наслідків може призвести колективна поведінка спеціально підготовлених до насилля людей, для яких загальноприйняті норми моралі є розмитими, а жорстокість яких заохочується нагородами, підвищеннями по службі, грошовими преміями. Саме початкове заохочення жорстокості й призвело до підробки слідчих справ, переслідування неіснуючих злочинних, шпигунських, контрреволюційних груп та організацій [12, с. 204-208].

Висновки. Документи радянських правоохоронних органів та органів правосуддя є важливим джерелом формування поглядів на процес притягнення до кримінальної відповідальності співробітників НКВС за «виконання» Великого терору, виокремити та структурувати інкриміновані їм злочини, оцінити співмірність юридичних наслідків для співробітників НКВС за злочини. На основі опублікованих архівно-кримінальних справ стає можливим потрактування не тільки дії / бездіяльності співробітників НКВС, їх винуватості або невинуватості в інкримінованих діяннях, але характеру поведінки всіх учасників досудового та судового процесу в таких справах.

Проблема дослідження матеріалів розслідування службової діяльності та злочинів співробітників органів державної безпеки СРСР залишається вкрай актуальною, зважаючи на те, що досі достатньо велика кількість документів залишається недосяжною для науковців. Зокрема ускладнено з'ясування масштабів масових репресій в цілому по СРСР через ухвалення в березні 2014 року Міжвідомчою комісією із захисту державної таємниці Російської Федерації висновку №2-с про відмову розсекречувати архіви органів держбезпеки СРСР за період з 1917 по 1991 рік та продовження терміну засекречення ще на 30 років [1].

Актуальність порушеної проблеми очевидна в контексті суспільних викликів останніх років в Україні. Зокрема процес декомунізації має бути фактичним і мати під собою міцну правову базу, аби уникнути рецидивів наступу на демократію. Позитивним є те, що на сьогоднішній день вже напрацьована правова основа щодо засудження комуністичного режиму та його репресивної політики. Вона зосереджується в першу чергу на моральному засудженні радянського терору. У юридичній площині цікавим є відносно недавнє рішення Конституційного Суду України від

16 липня 2019 року № 9-р/2019 у справі № 1-24/2018 (1919/17) в якому, з'ясовуючи легітимність мети Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», орган конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, виклав мотивувальну частину рішення за допомогою історичних висновків. В даному рішенні було згадано про судові та позасудові розправи комуністичного режиму, що супроводжувалися фальсифікаціями звинувачень, катуваннями, масовими порушеннями принципів судочинства і процесуальних норм, позбавленням права на захист на всіх стадіях кримінального провадження, створенням нестерпних умов утримання репресованих осіб, про мільйони невинних людей, що перебували у слідчих ізоляторах, таборач, тюрмах і місцях заслання в нелюдських умовах [13].

Джерела та література:

1. *Висновок Міжвідомчої комісії із захисту державної таємниці Російської Федерації №2-с від 12 березня 2014 року*. Взято з <http://www.conspirology.ru/2015/01/rezhim-sekretnosti-prodlyon-do-2044-goda.htm>
2. Кокін, С., Россман, Дж. (Упоряд.). (2018). *Відлуння Великого терору: зб. документів у трьох томах. Т. 2: Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 р. – червень 1943 р.)*. Кн. 1: НКВС Молдавської АРСР, Дорожньо-транспортний відділ ГУДБ НКВС Північно-Донецької залізниці, УНКВС по Житомирській області та УНКВС по Одеській області. Київ: Видавець В. Захаренко.
3. Еременко, Ю. П. (1982). *Советская Конституция и законность*. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та.
4. *Інформаційний портал ZIK: Під час Великого терору в Україні репресували майже 200 тисяч осіб*. Взято з https://zik.ua/news/2018/12/10/pid_chas_velykogo_teroru_v_ukraini_represuvaly_mayzhe_200_tysyach_osib_1466401
5. *Истина и только истина. Пять бесед о судебнo-правовой реформе: круглый стол*. (1990). Москва: Юрид. лит.
6. Колодій, А. М., Копейчиков, В. В., Лисенков, С. Л., Пастухов, В. П., Тихомиров, О. Д. (1997). *Загальна теорія держави і права*. Київ: Юрінком.
7. Курицын, В. М. (1983). *Становление социалистической законности*. Москва: Наука.
8. Мартынов, А. В. (2010). Обеспечение законности как важнейшее направление контрольной деятельности в советском государстве. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право*, 1, 250-264.
9. Невзоров, И. Л. (2002). *Принцип законности в правоприменительной деятельности*. (Дис. канд. юрид. наук). Харьков.
10. Ніколаєв, І. Є. (2006). *Репресії проти військовослужбовців та працівників органів ДПУ-НКВС України в 20-50-ті роки ХХ століття*. (Автореф. дис. канд. іст. наук). Київ.
11. Подкур, Р., Ченцов, В. (2010). *Документы органов государственной безопасности УССР 1920-1930-х годов: источниковедческий анализ*. Тернополь.
12. *Радянські карателі. Співробітники НКВС – виконавці «Великого терору» на Поділлі*. (2017). Київ: Видавець В. Захаренко.
13. *Рішення Конституційного Суду України № 9-р/2019 у справі № 1-24/2018(1919/17) від 16 липня 2019 року*. Взято з http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9_p_2019.pdf
14. Александрова, Н. Г. (Ред.). (1974). *Теория государства и права*. Москва.
15. Чапчиков, С. Ю. (2018). *Концептуальные основания национальной безопасности и механизм ее обеспечения: теоретико-правовое исследование*. (Дис. д-ра юрид. наук). Київ.
16. Шевцова, Н. (2014). Кадрові зміни в НКВС Кримської АРСР в 1939-1940 р. В кн. О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур (Упоряд.), *Радянські органи державної безпеки в Україні (1918–1991 рр.): історія, структура, функції*: матеріали круглого столу, 19 грудня 2013 р. Київ: Ін-т історії України НАН України.
17. Шемшученко, Ю. С. (Ред.). (1999). *Юридична енциклопедія* (Т. 1). Київ: Українська енциклопедія ім. І. П. Бажана.

References

1. *Vysnovok Mizhvidomchoi komisii iz zakhystu derzhavnoi taiemnytsi Rosiiskoi Federatsii №2-s vid 12 bereznia 2014 roku [Conclusion of the Interdepartmental Commission for the Protection of State Secrets of the Russian Federation №2-c of March 12, 2014]*. Retrieved from <http://www.conspirology.ru/2015/01/rezhim-sekretnosti-prodlyon-do-2044-goda.htm> [in Ukrainian].
2. Kokin, S., & Rossman, Dzh. (Comps.). (2018). *Vidlunnia Velykoho teroru: zb. dokumentiv u trokh tomakh. T. 2: Dokumenty z arkhivnykh kryminalnykh sprav na spivrobotnykiv orhaniv NKVS URSS, zasudzhenykh za porushennia sotsialistychnoi zakonnosti (zhovten 1938 r. – cherven 1943 r.). Kn. 1: NKVS Moldavskoi ARSR, Dorozhno-transportnyi viddil HUDB NKVS Pivnichno-Donetskoï zaliznytsi, UNKVS po Zhytomyrskii oblasti ta UNKVS po Odeskii oblasti [Echoes of the Great Terror: Coll. documents in three volumes. Vol. 2: Documents on archival criminal cases against employees of the NKVD of the Ukrainian SSR convicted of violating socialist legality (October 1938 - June 1943). Book 1: NKVD of the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic, Road Transport Department of the NKVD of the North Donetsk Railway, UNKVD in Zhytomyr Oblast and UNKVD in Odesa Oblast]*. Kyiv: Vydavets V. Zakharenko [in Ukrainian].
3. Eremenko, Yu. P. (1982). *Sovetskaia Konstytutsiia y zakonnost [Soviet Constitution and the rule of law]*. Saratov: Yzd-vo Sarat. un-ta [in Russian].
4. *Informatsiyni portal ZIK: Pid chas Velykoho teroru v Ukraini represuvaly maizhe 200 tysiach osib [Information portal ZIK: During the Great Terror in Ukraine, almost 200,000 people were repressed]*. Retrieved from https://zik.ua/news/2018/12/10/pid_chas_velykoho_teroru_v_ukraini_represuvaly_mayzhe_200_tysyach_osib_1466401 [in Ukrainian].
5. *Ystyna y tolko ystyna. Piat besed o sudebno-pravovoi reforme [Truth and only truth. Five conversations about judicial reform]: kruhlyi stol. (1990)*. Moskva: Yuryd. lyt. [in Russian].
6. Kolodii, A. M., Kopieichykov, V. V., Lysenkov, S. L., Pastukhov, V. P., & Tykhomyrov, O. D. (1997). *Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]*. Kyiv: Yurinkom [in Ukrainian].
7. Kurytsyn, V. M. (1983). *Stanovlenye sotsyalistycheskoi zakonnosti [The formation of socialist rule of law]*. Moskva: Nauka [in Russian].
8. Martynov, A.V. (2010). *Obespechenye zakonnosti kak vazhneishee napravlenye kontrolnoi deiatelnosti v sovetskom hosudarstve [Ensuring the rule of law as the most important area of control activity in the Soviet state]*. *Vestnyk Nyzhegorodskoho unyversyteta im. N. Y. Lobachevskoho. Seriya: Pravo [Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N.I. Lobachevsky. Series: Law]*, 1, 250-264 [in Russian].
9. Nevzorov, Y. L. (2002). *Pryntsyp zakonnosti v pravoprymenytelnoi deiatelnosti [The principle of legality in law enforcement]*. (PhD diss.). Kharkov [in Russian].
10. Nikolaiev, I. Ie. (2006). *Represii proty viiskovosluzhbovtiv ta pratsivnykiv orhaniv DPU-NKVS Ukrainy v 20-50-ti roky XX stolittia [Repressions against servicemen and employees of the DPU-NKVD of Ukraine in the 1920s and 1950s]* (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
11. Podkur, R., & Chentsov, V. (2010). *Dokumenty orhanov hosudarstvennoi bezopasnosti USSR 1920 – 1930-kh hodov: ystochnykovedcheskyi analiz [Documents of the state security bodies of the Ukrainian SSR of 1920-1930: source study]*. Ternopol [in Russian].
12. *Radianski karateli. Spivrobotnyky NKVS – vykonavtsi «Velykoho teroru» na Podilli [Soviet punishers. NKVD officers are the perpetrators of the Great Terror in Podillya]*. (2017). Kyiv: Vydavets V. Zakharenko [in Ukrainian].
13. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 9-r/2019 u spravi № 1-24/2018(1919/17) vid 16 lypnia 2019 roku [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine № 9-r / 2019 in case № 1-24 / 2018 (1919/17) of 16 July 2019]*. Retrieved from http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9_p_2019.pdf [in Ukrainian].
14. Aleksandrova, N. H. (Ed.). (1974). *Teoriia hosudarstva y prava [Theory of State and Law]*. Moskva [in Russian].
15. Chapchykov, S. Iu. (2018). *Kontseptualnye osnovanyia natsyonalnoi bezopasnosti y mekhanyzm eyo obespechenyia: teoretyko-pravovoe yssledovanye [Conceptual foundations of national security and the mechanism for its provision: theoretical and legal research]*. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
16. Shevtsova, N. (2014). *Kadrovi zminy v NKVS Krymskoi ARSR v 1939-1940 r. [Personnel changes in the NKVD of the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic in 1939-1940]*. In O. H. Bazhan, & R. Yu. Podkur (Comps.), *Radianski orhany derzhavnoi bezpeky v Ukraini (1918-1991 rr.): istoriia, struktura, funktsii [Soviet state security bodies in Ukraine (1918-1991): history, structure, functions]: materialy kruhloho stolu, 19 hrudnia 2013 r.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
17. Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.). (1999). *Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]* (Vol. 1).

Alexander Karaulov
**DOCUMENTS OF THE SOVIET LAW ENFORCEMENT BODIES AND JUSTICE BODIES
ON THE «ASSESSMENT» OF THE OFFICIAL ACTIVITY OF NKVD EMPLOYEES IN THE
PERIOD OF THE GREAT TERROR**

The article is devoted to the review and analysis of documentary sources relating to the results of investigations of official activities, violations and crimes of employees of the Soviet state security agencies during the Great Terror. The published archival materials concerning the causes, peculiarities and consequences of political terror against the employees of the state security and internal affairs bodies have been comprehensively analyzed and summarized.

The information potential of documents related to the prosecution and conviction of employees of the NKVD bodies was investigated. The indictments on the cases of the NKVD employees, the court records of the military tribunals, and the sentences of the Military Collegium of the Supreme Court of the USSR were directly analyzed.

The process and specific features of the repression of the NKVD staff have been investigated. The attention is focused on the interpretation of their crimes by the Soviet judicial bodies, as well as the judicial process itself.

The regulatory framework of the USSR is analyzed in the context of the correlation of the constitutional foundations of «socialist legality» and the repressive-punitive policy carried out by the organs of Soviet power. An attempt was made to show the imitative nature of the punishment of representatives of punitive bodies, since they were not responsible for the mass physical destruction of a large number of people, but for working methods that threatened the image of the ruling Communist Party. The NKVD officers became "hostages of the system", of which they were a part.

The attention is focused on the causes of lawsuits and extrajudicial killings against employees of the USSR state security bodies

The reasons for the unsystematic and fragmented persecution of violators of socialist legality (performers of the Great Terror) are clarified. Elements of the modern regulatory framework in the context of the condemnation of the communist regime and its repressive policy are investigated. The need for further study of those pages of Ukrainian history, which for a long time were unreasonably hushed up, were not sufficiently covered or presented, due to ideological bias, in a falsified form, was noted.

Key words: Soviet state security agencies, NKVD, Great Terror, archival criminal cases.